

לחג השבועות

מה אומרת היהדות על הדממה והשקט?

הרב פרופ' יונתן זקס

ברוב השנים הפרשה הנקראת בשבת האחרונה לפני חג השבועות היא פרשתנו, פרשת במדבר. יש סמליות מעניינת בצירוף הזה, שהרי התורה ניתנה במדבר. מדוע בעצם ניתנה התורה במדבר? האם יש משמעות עקרונית לכך שדווקא בישימון נתגלה דבר ה' בעולם?

המדבר הוא מקום של דממה. אין בו מראות המסיחים את העין, ואין בו רעש סביבתי הממסך את הקולות. נכון, בעת מתן תורה היו בהר חורב ברקים ורעמים וקול שופר ומוסדי הארץ רעדו; אבל כעבור שנים רבות, כשאלוהי הנביא הגיע לאותו הר חורב, לאחר העימות שלו עם נביאי הבעל, הוא מצא את ה' לא ברעש ולא באש ולא בסופה אלא ב"קול דממה דקה". ודוק: לא דממה סתם, לא אין-קול, אלא קולה של הדממה, קול קטן ודק ודומם. נראה לי כי קול הדממה הדקה הוא הקול שאפשר לשמוע רק כאשר מקשיבים. בדממת המדבר אפשר לשמוע את המדבר ואת המדבר. כדי לשמוע את קול האלוקים דרושה לאדם דממת-קשב בנפש.

לפני ארבעים שנה הפיק הבי-בי-סי סדרת טלוויזיה תיעודית, "החיפוש הארוך" שמה, על הדתות הגדולות. בפרק שעסק ביהדות, המגיש רונלד אייר נראה מופתע למשמע המהומה הקולנית והנצחנית של בית המדרש. הוא העיר על כך באוזני אלי ויזל ושאל אותו, "אין ביהדות דבר שנקרא שתיקה?" ויזל השיב: "היהדות מלאה בשתיקות... אבל אנחנו לא "מדברים עליה".

היהדות היא תרבות מילולית מאוד. דת של מילים קדושות. במילים ברא אלוקים את העולם. על פי תרגום אונקלוס, כושר הדיבור שלנו הוא העושה אותנו לבני אדם; את הכתוב "וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה" הוא מתרגם "וְהָיָה בְּאָדָם לְרוּחַ מְמַלְלָא": נשמת החיים הייתה באדם לרוח מדברת. מילים מחוללות. מילים מקשרות. כל מערכות היחסים שלנו מעוצבות, לטוב ולרע, ביד הלשון. כוחן של המילים לברוא עולמות ולהחריבם הוא מוטיב מרכזי ביהדות.

וכך, לא פעם, לשתיקה ולדממה יש במקרא מטען שלילי. "וַיִּדְם אֶהָרָן", מספרת התורה, לנוכח מות שני בניו נדב ואביהוא. "לא המתיים יהללו; ה' ולא כל ירד דומה", דהיינו היורדים אל עולם הדממה. כאשר באים רעיו של איוב לנחמו על מות ילדיו, על פצעיו ועל אבדותיו, מסופר: "וַיֵּשְׁבוּ אֹתוֹ לְאַרְץ שְׁבַעַת יָמִים וְשִׁבְעַת לַיְלֹת וְאֵין דִּבֶּר אֵלָיו דְּבַר כִּי רָאוּ כִּי גָדַל הַכָּאָב מְאֹד".

הדממה הקשובה

אך לא כל דממה עצובה היא. "לֵךְ דְּמִיָּה תְהַלֵּךְ", אומר משורר תהלים. כאשר אנו עומדים ביראה אמתית לנוכח גדולת ה' ועוצם היקום ושאיפת הזמן אל האינסוף, הרגשות המציפים אותנו עמוקים מכדי שיתגלגלו למילים. אלה הם רגעים של התעלות דמומה.

חכמינו הוקירו את השתיקה. היא סייג לחוכמה, אמרו; גדר השומרת עליה. אם מילה שווה סלע – שתיקה שווה שניים. רבי שמעון בן גמליאל אמר, "כל ימיי גדלתי בין החכמים ולא "מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה".

עבודת הכוהנים במקדש הייתה מלווה בשתיקה. הלויים זימרו בחצר, אבל הכוהנים, להבדיל מכוהני דתות קדומות אחרות, לא שרו ולא דיברו בשעה שהקריבו קרבנות. החוקר ישראל קנוהל אף קרא לספרו על תורת הכוהנים "מקדש הדממה". ספר הזוהר מדבר על הדממה שבתוכה בנויים בית המקדש של מקדש של מעלה ובית המקדש של מטה.

ויש מי שארגו מן השתיקה מסכת רוחנית שלמה. כאלה הם חסידי ברסלב המתבודדים בשדות. כאלה הם גם אותם יהודים הנוהגים תענית דיבור. ובעצם כולנו כאלה – שהרי בלב שלוש תפילות הקבע שלנו נמצאת "תפילת לחש". היא מיוסדת על התקדים שקבעה חנה. "בהתפללה לילד, "רק שפתיך נעות וקולה לא ישמע

ה' שומע את צעקתנו השותקת. בסיפור על הגר, התועה במדבר עם בנה הגווע בצמא, נאמר: "ותשא את קלה ותבך. וישמע אלקים את קול הנער"; דווקא את קולו של השותק. ה' שומע את מחשבותינו גם כשאיננו מבטאים אותן בדיבור

הדממה שהיהדות רואה בה ערך היא הדממה הקשובה; וההקשבה היא האמנות העילאית של האמונה. הקשבה פירושה פינוי מקום לאחרים לדבר ולהישמע. בשיחתנו על פרשת משפטים עמדנו על שפע המשמעויות שיש לפועל "שמע" בעברית המקראית: מעבר לשמיעה כפשוטה, הוא מציין גם הקשבה, האזנה, שימת לב, הבנה, הפנמה, היענות ומילוי הוראות. הזכרנו אז כי סביב מתן תורה אמרו בני ישראל פעמיים "כל אשר דבר ה' נעשה" ו"כל הדברים אשר דבר ה' נעשה" ופעם נוספת "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע". לתוספת "נשמע" חשיבות רבה במעשה הדתי. היהדות איננה רק דת של עשייה ואמירה; היא גם דת של הקשבה. האמונה היא היכולת לשמוע את המוזיקה שמתחת לשכבת הרעש

לפעמים אני חושב שבני זמננו מתקשים לקבל את המושג "תורה מן השמיים" לא בגלל תגליות מדעיות כאלו ואחרות, אלא מפני שאיבדנו את ההרגל להקשיב לצלילו של הנשגב, לקול שמעבר לאנושי גרידא.

מרתק לראות שזיגמונד פרויד, למרות יחסו הביקורתי ליהדות, יצר צורת ריפוי יהודית עד לשד עצמותיה, הלא היא הפסיכואנליזה. הוא קרא לה "ריפוי בדיבור", אך נכון יותר לומר שזהו ריפוי בהקשבה. כמעט כל שיטות הפסיכותרפיה האפקטיביות כרוכות בהקשבה עמוקה.

האם יש די הקשבה בעולם היהודי של ימינו? האם אנו, בחיי הנישואים שלנו, מקשיבים באמת לבני זוגנו? וכחורים, האם אנחנו מקשיבים באמת לילדינו? והמנהיגים שבינינו, האם אנו כורים אוזן לפחדים הבלתי־מדוברים של אלו שאנו רוצים להנהיגם? האם אנו מפנימים את כאבם של האנשים המרגישים מודרים מן הקהילה? ואם איננו מצליחים להקשיב לקולותיהם של בני אדם אחרים – האם אנו יכולים לטעון ברצינות שאנו מקשיבים לקולו של אלוקים?